

OBHÁJENÉ DOKTORANDSKÉ DIZERTAČNÉ PRÁCE V ODBORE SLOVENSKEJ DEJINY

MGR. ANGELIKA HERUCOVÁ: PALATÍNI ARPÁDOVSKÝCH KRÁĽOV

Obhajoba sa konala 6. júla 2017.

Školiteľ: prof. PhDr. Ján Lukačka, CSc.

Oponenti: prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD., doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD., Mgr. Peter Bystrický, PhD.

Školiace pracovisko: Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava.

Dizertačná práca sa venuje výskumu dejín Uhorského kráľovstva v stredoeurópskom kontexte v období približne od roku 1000 do roku 1301, čiže za vlády dynastie Arpádovcov. Predmetom prezentovaného výskumu boli palatíni – vysoko postavení kráľovskí hodnostári z radov najvyššej, prevažne domácej, šľachty. Cieľom výskumu bolo na konkrétnych príkladoch a analýze vybraných zmienok v prameňoch priblížiť rôzne aspekty toho, kto bol palatín, a to v rôznych obdobiach z hľadiska zachovaných zákonov/kráľovských nariadení, jeho súdnej moci, účasti na politickom dianí v kráľovstve a mimo neho, ale aj kariéry šľachtica.

Práca je rozdelená na deväť kapitol. Po úvode a metodologických otázkach nasledujú kapitoly v chronologickom slede venované porovonaniu kráľovských dvorov v strednej Európe a charakteru postu palatína v ich rámci, palatínom ranouhorských kráľov a nariadeniam o nich v zákonníkoch 11. a 12. storočia, palatínom do začiatku 13. storočia, palatínskym listinám a pečatiam, súdnym právomociam palatína, trestom a jeho príjmom. Problematikou palatínov od začiatku 13. storočia sa zaoberajú nasledujúce kapitoly, v ktorých bola venovaná pozornosť viacerým palatínom aj konkrétne, napríklad Dionýzovi de Türje alebo Rolandovi Ratoldovi. Posledná časť práce sleduje rozvrat kráľovskej autority na konci storočia a palatínov v tomto období. V závere práce je rozsiahla prehľadná tabuľka palatínskych listín a obrazová príloha.

V príbehu prvých troch storočí existencie Uhorského kráľovstva prešla hodnosť palatína značným vývojom, na ktorého konci bol úrad uhorského palatína „špecifickou a unikátnou inštitúciou“. V 11. storočí bol palatín integrálnou súčasťou dvora, kde bol hlavne sudcom. Mal na starosti kráľovskú pečať. Jeho kompetencia súdiť a predvolávať pred súd bola podmienená jeho prítomnosťou pri kráľovi, ale mal právomoc súdiť konkrétne skupiny aj samostatne. V ranom období sú zmienky o palatínoch v Zákonníkoch kráľov sv. Ladislava a Kolomana a ich mená sa dajú nájsť v subskripciách listín. V rámci kronikárskych príbehov sa palatíni väčšinou vyskytujú buď na čele vojska, kde bojujú za kráľa/v jeho záujme alebo naopak, ako menovaní a čelní predstavitelia šľachtickej opozície voči kráľovi.

Niekedy na konci 12. storočia začal palatín súdiť aj bez prítomnosti kráľa. Stal sa samostatným sudcom, plne schopným zástupcom kráľa a oddelil sa od dvora. Palatíni boli súčasťou súdneho systému v Uhorsku a využívali tie isté metódy, prostriedky a požívali tie isté výhody ako ostatní sudcovia. Vysielali predvolania prostredníctvom pečate (billogu) a spolupracovali s kráľovskými sudcami, bilótmami. Využívali pristaldov, ktorí prípady vyšetřovali a dosvedčovali v ranom období. Neskôr ich nahradili *homines regii*, v palatínovom prípade *homines palatini*, a spolupracovali s hodnovernými miestami. S príchodom trendu spisomňovať začali palatíni vydávať listiny a spečaťovať ich vlastnou (individuálnou alebo rodovou pečaťou).

V mnohých prípadoch palatíni viedli oddiely v bitkách alebo stáli na čele kráľovského vojska. To nebolo súčasťou palatínskych povinností, ale vždy z poverenia kráľa. Šľachtici, ktorí sa stali palatínmi, patrili k najmocnejším v krajine už predtým a vojsko viedli vďaka tým istým okolnostiam, pre ktoré sa stali palatínmi – vychádzali z pozície moci a boli blízki kráľovi.

V 13. storočí množstvo prameňov, ktoré umožňujú výskum palatínov, exponenciálne stúplo. Zlatá bula Ondreja II. čiastočne definovala jeho kompetencie a povinnosti, palatínske súdne rozhodnutia dokresľujú zvyšok. Za Ondrejovej vlády a hlavne za vlády Bela IV. sa dá sledovať celoživotná kariéra šľachticov, ktorí hodnosť zastávali. Z nej vyplývali značné príjmy, ktoré nie sú nikde jasne formulované, ale z rôznych náznakov a listín sa dajú doložiť.

Po smrti Štefana V. v roku 1272 došlo k rozpadu autority kráľa a najvyššia šľachta začala post palatína (a iné kráľovské úrady) zneužívať vo svoj prospech. Oligarchovia, ktorí si rozdelili vládu v krajine, tým dodávali legitimitu svojmu postaveniu. Posledný arpádovský kráľ Ondrej III. v snahe obmedziť ich moc vydal nariadenia, ktoré dodali právomoci komitátom. Palatín prestal byť samostatným sudcom, ktorým bol minimálne posledných sto rokov, a mal súdiť už len v prítomnosti a spolu so zástupcami šľachty.

ERRATA:

V *Historickom časopise* č. 2/2017 na s. 321-335 bol uverejnený článok Jozefa Vozára pod názvom *Začiatky pestovania právnej vedy na Slovensku: Ste výročie založenia Právneho obzoru a prvé osobnosti slovenskej právnej vedy*. Tento príspevok bol spracovaný v rámci projektu APVV-15-0456: *Dlhodobé a recentné tendencie vývoja pozitívneho práva vo vybraných odvetviach právneho poriadku*.